

Kovács Mária – Kecskés Judit

Az elbeszélő múltú igék felismerési problémái

(Vizsgálat felnőtt nyelvhasználók körében)

Az elbeszélő múltú igék (*látá, kéré, lőn, vala*) felismerési problémáit különböző nyelvhasználók körében 2005-től kutatjuk a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén. Nagy örömmre szolgál, hogy a Nyelvőrben (2006: 365) megfogalmazott programomhoz diákjaim és kollégáim egyre többen csatlakoznak. A kutatás első szakaszában az általános iskola felső tagozatához tartozó kisdíákok felismerési nehézségeit mértük (Kecskés Judit, Schvirján Renáta, Tóth Marianna 2007: 227–86), amelyhez társult egy speciális vizsgálat is a szegregált vagy integrált módon tanított diszlexiás, diszgráfias gyermekek körében (Kléri Beáta). A kutatás második szakaszában a középiskolások felmérése történt (Karasz Brigittával), a harmadik szakasz pedig a felnőtt nyelvhasználókra terjed ki. Ez utóbbi forrásból származó adataink értékelését Kovács Máriával végeztük el, aki leíró nyelvészeti oldalról segített pontosabban látni e problémát.

A mai nyelvhasználók morfológiai ismereteit alapvetően a leíró grammatikák határozzák meg, eltekintve attól a kicsinyke csoporttól, akik felsőfokú tanulmányaik során történeti grammatikát hallgattak. Az elsődleges leíró ismereteket kiegészíti, megerősíti és aktívan tartja az írásbeli és szóbeli szövegek által közvetített másodlagos ismeret. Az elbeszélő múlt időjelének felismerési problémáit az általános iskolások körében elsősorban arra vezettük vissza, hogy a nyelvtani tananyagban nem szerepelt e morféma ismertetése, ugyanakkor az irodalmi tankönyvek, szöveggyűjtemények különösen ötödik, hatodik osztályban erősen megterheltek olyan szövegekkel, amelyeknek természetes nyelvi kifejezőeszköze vagy stilisztikai eleme e jel (Kecskés 2007: 81–9). Tapasztalataink szerint az a feltételezés, hogy az elbeszélő múlt a nyelvi kompetencia része: megértjük, de nem használjuk a hétköznapi kommunikációban, a kisdíákokra nézve nem helytálló, mivel ~ 30%-uk a *vala, lőn, kirohana, hordozák* stb. igealakokat még szövegkörnyezetben sem tudta a megfelelő idősíkhöz kötni. S nyilvánvalóan ennél rosszabb eredményt kaptunk volna, ha pusztán morfémaelemzést végeztetünk mondatokból kiragadott szavakon.

A felnőtt nyelvhasználók grammatikai ismereteinek elsődleges kialakítói szintén az iskolai nyelvtankönyvek voltak, s a legintenzívebb találkozás az elbeszélő múltat tartalmazó szövegekkel szintén az általános és a középiskolai tanulmányok első két évére tehető. Noha nem készítettünk felmérést az általunk vizsgált 18–70 év közötti személyek olvasási szokásairól, azt bizony állíthatjuk,

hogy az általuk olvasott szövegek többsége nem a régi magyar irodalomból származik, amelyben még funkcionális különbségeivel éltek a múltidő-rendszer különböző formánsai; és nem is az újmagyar kor szépirodalmi stílusrétegéhez tartozó szövegekből kerülnek ki, amelyekben stíluseszközként kapott helyet a hétköznapi nyelvhasználatból már kiszorult elbeszélő múlt. Nem zárjuk ki azonban az elbeszélő múlt idejű igékkel való mindennapi találkozás lehetőségét e vizsgált rétegben, hiszen mind a protestáns, mind a katolikus egyház liturgiájában számos olyan szöveget találunk, amelyek továbbhagyományozzák a *föltámadá, fölméne, teremté stb.* igealakokat. Összességében azonban arra a következtetésre jutottunk, hogy a legtöbbet olvasott szövegek az újabb magyar kor publicisztikai, társalgási, közéleti, tudományos és szépirodalmi szövegei, amelyek morfémahasználatát a leíró grammatikák határozzák meg. Ezek azonban nem segítik elő az elbeszélő múlt idő jelének tudatosítását, beépítését a nyelvi kompetenciába, sokkal inkább kedveznek a funkcióbeli elhomályosodásnak. Így szükségesnek látjuk először áttekinteni azokat a legfontosabb leíró grammatikákat, amelyek a vizsgált korosztály morfológiai ismereteit meghatározhatták.

A huszadik század első felének nyelvtanítását jelentős mértékben befolyásolta Simonyi Zsigmond (1905) *A magyar nyelv c.* munkája, amelyet miniszteri rendelet alapján a közoktatásban tankönyvként használtak. Ez a nyelvtan a finnugor nyelvek közös sajátóságaként mutatta be az elbeszélő múlt idejű alakokat (Simonyi 1905: 413), továbbá Tinóditól vett idézettel reprezentálta a jel szépirodalmi megjelenését.

A század második felében adták ki először Tompa József szerkesztésében (1961: 495) *A mai magyar nyelv rendszere c.* leíró nyelvtan első kötetét, amely a kor tudományos színvonalának megfelelő rendszerező mű volt. Régies minősítéssel tárgyalta és szépirodalmi példákkal mutatta be az elbeszélő múlt idejű paradigmát (*óhajtám, mondék, mondád, kiejté; lőn, vala*).

Az akadémiai leíró nyelvtan szemléletmódján és rendszerezésén alapult Bencédy-Fábián-Rác-Velcsovne (1968) *A mai magyar nyelv* című egyetemi tankönyve, amely 2000-ig volt használatos a felsőoktatásban. A könyv bemutatta az elbeszélő igealakok alanyi és tárgyas ragozási sorát is, és néhány huszadik századi szépirodalmi előfordulást is feltüntetett. Bár ez a tankönyv tárgyalta a vizsgált morfémat a legrészletesebben, hatása minden bizonnyal csekélynek mondható, hisz csupán a magyar nyelv és irodalom szakos egyetemi és főiskolai hallgatók találkozhattak vele tanulmányaik során. Ez az általunk vizsgált 91 felsőfokú végzettségű személynek csak töredékét jelenti.

Nagyobb hatása lehetett a középfokú oktatásban évtizedeken át használt Rác-Takács-féle (1959¹, 1974⁴, 1987⁷, 2001¹⁴) *Kis magyar nyelvtannak*. E könyv azonban egyetlen kiadásában sem foglalkozott az igeidőkön belül az elbeszélő múlttal.

A művelt olvasóközönségnek és a felsőfokú oktatásnak is szánt A magyar nyelv könyve, amely A. Jászó Anna szerkesztésében 1991-ben jelent meg, az ige bemutatása során szintén nem említette meg az elbeszélő múlt időt. Csakúgy, mint az 1998-ban kiadott (É. Kiss–Kiefer–Siptár) Új magyar nyelvtan, amely hasonló olvasóközönségnek készült.

Ugyanakkor a Keszler Borbála szerkesztette (2000: 114) Magyar grammatika megemlítette, régies igeidőnek minősítette, és a paradigmát is bemutatta. Feltehetően a csupán apró betűvel szereplő ismeretek az oktatás során nem élveznek prioritást. A hallgatók így minden bizonnyal úgy fejezik be leíró nyelvészeti stúdiumaikat, hogy érdemben nem tájékozottak a ma már nem használatos múlt idejű igealakok terén.

A teljesség igénye nélkül bemutatott nyelvtanok egyértelműen megerősítették azon feltevésünket, hogy az oktatás sem közép-, sem felsőfokon nem alapozta meg a vizsgált morféma felismerhetőségét, funkcionális ismeretét, szegmentálását a felnőtt korúak körében.

Vizsgálati anyagunkhoz a gyűjtést egy miskolci regionális munkaügyi központban végeztük. A kihelyezett tesztek hallgatóinktól kaphatták meg a kutatásban részt venni kívánó személyek, akik számára mindannyiszor tudatosítottuk, hogy a teszt kitöltése nem függ össze a központban végzett munkával. Az adatgyűjtés a nyelvtani ismereteikre vonatkozik, anonim, csupán legmagasabb iskolai végzettségüket és életkorukat kell megjelölniük. Törekedtünk arra, hogy a különböző korcsoportokból azonos mennyiségű adatot gyűjtsünk, így 42 tesztet töltöttek ki 18–29 évesek, 43 teszt érkezett be a 30–39 éves korcsoportból, 42 személy válaszolt a 40–49 évesek közül, 31 az 50–59 évesekből és csupán 4-en vállalkoztak a kitöltésre a 60–70 évesek között. Ez utóbbi arányát azonban akkor sem növelhettük volna jelentősen, ha egy hónapnál tovább gyűjtjük az adatokat, mivel a felmérés helyszínéből adódóan a nyugdíjas korosztály kevésbé képviselte magát a munkaügyi központban. Mégis azért döntöttünk e gyűjtőpont mellett, mert rövid idő alatt nagy számban megfordulnak itt a 18–70 évig terjedő korcsoportok tagjai, továbbá az iskolai végzettségnek különböző fokozatait megszerzett személyek. A 162 kitöltött tesztből 7 kitöltője végzett általános iskolát, 39 szakmunkás, 25 érettségizett és 91 felsőfokú tanulmányokat folytatott.

A teszthez kiválasztott szövegrészletek a kutatás első és második szakaszában alkalmazott feladatokból kerültek ki, így a korábbi elveknek megfelelően a szövegterjedelem minimuma és maximuma megfelelt a szövegértésre ajánlott gyakorlatoknak (Tóth 2006: 466–8). A kiválasztott művek Arany János, Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály közismert alkotásainak (Rege a csodaszarvasról, János vitéz, Huszt, Szózat) részletei, valamint a Vizsolyi Biblia megújított változatának (1990) közismert sorai.

A teszt a kutatás első és második szakaszában alkalmazott feladatsorokkal azonos módon épült fel. Tíz kérdést kaptak a felnőttek, amely öt szempontot vizsgált, így minden szempont legalább egy ismétlődőkérdésben megjelent.

Az I. szempont az elbeszélő múltú igealak helyes idősíkhöz kötése volt. Ezekben a feladatokban a válaszadónak alá kellett húznia, hogy mikor zajlik a cselekvés (jelenben, múltban, jövőben). A 162 személyből 52-en (32,1%) ismerték fel a múlt idejű igét a szövegkörnyezetben, 88-an jelen idejűnek vélték a *rendelé* szót, s csak ketten nem válaszoltak. Az ismétlőfeladatba azonban olyan szöveget választottunk, ahol a közvetlen szövegkörnyezetben előfordult a *most* határozószó.

Szél *kele* most, mint sír szele kél, s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak *inte* felém.

(Kölcsey Ferenc: Huszt)

Az időhatározó jelentős mértékben eltolta a jelen felé az arányokat (54,% > 87,6%), mivel 142 válaszadó gondolta jelen idejűnek, 16 múltnak, 2 jövőnek a dőlten szedett igealakokat, s ismét ketten nem válaszoltak. A feladatok megoldását sem az életkor előre haladása, sem a végzettség növekedése nem befolyásolta kedvező módon, amint azt az alábbi táblázatok is mutatják.

<i>kele</i> most Jelen idejű- nek értel- mezte	18–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–70 év
	73,8%	93%	88%	96,8%	100%

<i>kele</i> most Jelen idejű- nek értel- mezte	Nyolc általános	Szakmunkás	Érettségi	Felsőfokú
	42,8%	76,9%	92%	94,5%

Hasonló eredményeket hozott a II. típuskérdés is, amelyben a szövegkörnyezetből kiemelt szó azonos módú és ragozású jelen idejű, *-t* jeles múltú és jövő idejű alakjai közül kellett a válaszadónak aláhúznia az elbeszélő múltú igealaknak megfelelőt. Az ebben a csoportban megjelenő szövegek azonban további differenciálásra adtak lehetőséget aszerint, hogy a szövegkörnyezetben előfordul-e *-t* jeles ige, vagy (*most*) határozószó az elbeszélő alak mellett, amely befolyásolhatta a helyes idősík kiválasztását.

Leszállott lováról, királylányhoz *lépe*,
És betekintett gyönyörű szemébe,
Melyet a királylány éppen *most nyita ki*,
Mialatt ily szókat *mondának* ajaki:

(Petőfi Sándor: János vitéz)

A *leszállott* ige mellett álló *lépe* szót a felnőttek 77,8%-a múlt idejűnek tartotta, ez a kimagasló arány azonban rögtön csökkent (52,5%-ra), amikor a mondatrészletben egyedül állt az elbeszélő múltú *mondának*. Az értelmezési kényszernek ebben a feladatban is nyoma maradt. A *mondának* igét 20 személy vélte jelen idejűnek, s ezt a nézetét alátámasztva 9 válaszoló ki is javította a szót *mondának* alakra. A hangtani hasonlóság okozta tévedések szerepét a morféma a helytelen értelmezésében már a kisiskolások körében is tapasztaltuk. De náluk e jelenség magyarázatát a bizonytalan olvasási készségben vagy a felületes olvasásban láttuk. A felnőttek azonban nem felületesen olvastak, sokkal inkább az értelmezési kényszer miatt javították ki az igealakot. Érdemes azt is megfigyelni, hogy a kiválasztott szövegrészletben hiába szerepelt *most + elbeszélő ige*, nem tolta el a felismerések arányát oly mértékben a jelen felé (67,3% múlt ; 29,6% jelen), amint azt az I. feladattípusban tapasztaltuk. Ennek véleményünk szerint az az oka, hogy a szövegrészletben található *-t* jeles múlt egyértelműen kijelölte az idősíkot, s a kontextus segítségével a válaszadók nagyobb aránya jól értelmezte az általa nem vagy kevésbé ismert elbeszélő morfémát. Az I. és II. feladatok összegzéséből így azt tartjuk a legfontosabbnak, hogy a kontextus önmagában nem segít az értelmezésben, szilárd grammatikai ismeretek nélkül az időhatározók könnyen megtéveszthetik az olvasót. Arra tehát még a felnőttek esetében sem építhetünk, hogy egy funkcionálisan nem működő morfémát egyedül a szövegkörnyezet segítségével értelmezzenek.

A III. feladattípus az alaki hasonlóságok okozta modális tévedéseket hivatott mérni. A résztvevőknek a Szózat és a János Vitéz alábbi sorából kiemelt szavakról kellett eldönteni, hogy kijelentő, felszólító vagy feltételes módúak.

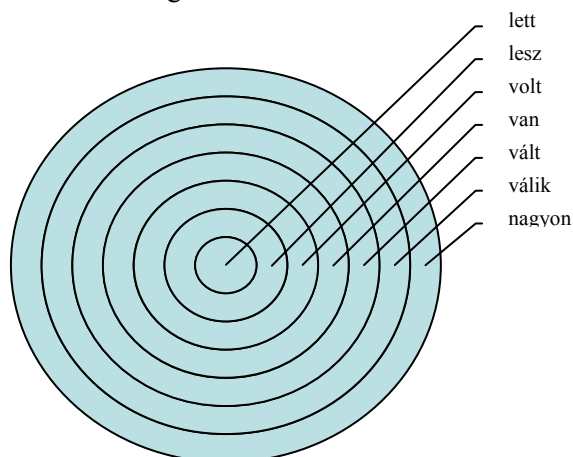
Szabadság! Itten <u>hordozák</u>	No hisz keletkezett cifra zenebona,
Véres zászlóidat...	A boszorkánysereg gyorsan <u>kirohana</u> ...
(Vörösmarty Mihály: Szózat)	(Petőfi Sándor: János vitéz)

A válaszadók 89,5%-a felismerte, hogy az aláhúzott igék kijelentő módúak. Csekély eltérést mutatott a két feladat eredménye: a *hordozák* igét 88,27%-ban kijelentő módúnak tartották, míg a *kirohana* igét 90,7%-ban. A hangalaki hasonlóság a válaszadóknak csak 8,6%-át készítette modális tévedésre, amely a *hordozák* igénél 10,5%-ban vitte el a felszólító mód irányába a válaszokat, még a *kirohana* igénél 6,8%-ban a feltételes mód felé. A helyes válaszok aránya életkor szerint nem mutatott szignifikáns eltérést (78,5%, 86%, 100%, 93,5%, 100%) a végzettségi szint viszont igen. A nyolc általánost végzettek 57,1%-a, a szakmunkások 76,8%-a, az érettségizettek 92%-a és a felsőfokú végzettségűek 96,7%-a választotta a helyes igemódot. A módhasználat biztos grammatikai alapjait a többi feladathoz képest kimagaslóan jó (89,5 %-os) arány mutatja, ám a feladatok részletes elemzéséből az is kiderül, hogy a modális tévedések aránya az iskolázottság alacsonyabb fokain nagyobb.

A IV. típusban a *tő* és a *toldalék* tekintetében nem transzparens (*lőn, vala*) és transzparens (*jövének, telék*) szóalakok megértését vizsgáltuk. Megkértük a válaszadókat, hogy a régies szavak mai változatát, jelentését írják le úgy, hogy annak se ideje, se módja, se ragozása ne változzék meg. A *lőn* ige helyes felismerése: 42,6%-os, míg a *vala* létigéé 46,3%-os. A nem transzparens igék átlagos felismerése tehát 44,4%. Az eredmények életkor szerint nem mutatnak szignifikáns eltérést, a végzettség szerint viszont megállapíthatjuk, hogy a helyes válaszadók aránya a felsőfokú tanulmányokat folytatók körében a legmagasabb, amint azt a táblázat is mutatja.

Helyes válaszok	Nyolc általános	Szakmunkás	Érettségi	Felsőfokú
<i>lőn</i>	28,6%	28,2%	40%	50,5%
<i>vala</i>	42,8%	23%	28%	61,5%

A százalékos arányokon túl az is érdekes, hogy milyen mértékig távolodtak el a jelentésmezőtől és a helyes grammatikai felépítéstől a válaszok. Ezt szemlélteti a *lőn* ige esetében az alábbi diagram.

A transzparens *jövének* és *telék* igék helyes leírása mindössze a válaszadók 16%-ának sikerült. Ez a vártnál rosszabb arány, hiszen a vizsgálat kiindulásakor azt feltételeztük, hogy a nem transzparens igék okoznak nagyobb értelmezési problémát. A helytelen válaszok azonban azt mutatják, hogy a kijelölt igéket jelen idejű alakként azonosították (*jönnek*: 73,4%, *telik*: 77,7%-ban) a felnőttek, s nem tértek el a szótó jelentésétől.

Az V. típuskérdés az alanyi és a tárgyias ragozásnak az elbeszélő múltbeli eltérésére épült. Ebben a feladatban ugyanazt a hétköznapi mondatba beültetett példát használtuk a kutatás mindhárom szakaszában (A fiú *kéré* a pohár vizet : A

fiú *kére* egy pohár vizet). A válaszadók 33,3%-a tudta kapcsolatba hozni a ragozásbeli eltérést a morfológiai különbséggel, 58%-uk nem ismerte fel a mondatok helyes összefüggését, 8,6%-uk pedig nem adott választ e feladatra. A felismerések száma az átlagos felismeréstől nem tér el, ez azt mutatja számunkra, hogy a mai grammatikán alapuló, társalgási stílusú egyszerű mondatkörnyezet sem segített az olvasó számára a morfológiai probléma megfejtésében, noha az *a* határozott névelővel és az *egy* határozatlan névelővel alkotott névszói szerkezet leíró ismereteire támaszkodhattak volna a válaszadók. Az általános iskolai felmérés 8,9%-os felismeréséhez képest javult az arány a felnőttek körében, a kisiskolások 83,1%-a nem a ragozásbeli eltérés okát jelölte meg magyarázatként, 7,8%-uk pedig nem válaszolt. Ha tovább elemezzük a felnőttek által adott válaszokat, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy nem az életkor, hanem a végzettségi szint befolyásolja kedvező módon ennek a feladattípusnak a megoldását.

Életkor	18–29 év	30–39 év	40–49 év	50–59 év	60–70 év
Alanyi-tárgyas ragozás	28,6%	32,5%	38,0%	35,5%	25,0%
Más magyarázat	54,8%	55,8%	59,5%	61,3%	75,0%
Nem válaszolt	16,6%	11,6%	2,4%	3,2%	-

Végzettség	Nyolc általános	Szakmunkás	Érettségi	Felsőfokú
Alanyi-tárgyas ragozás	0,0%	20,5%	20,0%	45,0%
Más magyarázat	85,7%	51,3% *	76,0% **	53,8%
Nem válaszolt	14,2%	28,2%	4,0%	1,2%

Érdeemes azonban azokat a tendenciákat is megfigyelni, amelyeket más válaszok körében tapasztaltunk. A szakmunkás végzettségűek helytelen válaszainak több mint fele azt tartalmazta, hogy jelen és múlt szembenállásának értelmezik a *kéré* : *kére* alakokat, amelyben a *kéré* szerintük a múlt idejű és a *kére* jelen idejű ige. Ezt *-gal jelöltük a táblázatban. Az érettségizettek körében is megjelent ez a nézet, a válaszok többségét azonban egy másik magyarázat adta, mely szerint a *kéré* az 'akaras', míg a *kére* a 'szeretne' szembeállítás. Mindkét helytelen válaszból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a beszélők tudják, hogy az alaki eltérést a nyelv valamiféle funkcionális eltérés jelölésére használja fel, de már nem bizonyosak abban, hogy ezt jelentésbeli vagy grammatikai síkhoz társítsák.

Ennek a feladattípusnak nem volt ismétlőfeladata, így a szabadon maradt kérdést arra használtuk fel, hogy a morféma nyelvi kompetenciába való beépülését figyeljük. A Vizsolyi Biblia megújított változatának (1990) teremtéstörténe-

téből származó első két mondatát választottuk ki, amellyel az általános iskolában, a középiskolában, a liturgikus élmények során és a köznapi élet ünnepeihez kapcsolódva is találkozhat a válaszadó. Azaz több ismeretszerzési terület és egy-egy irodalmi élménynél hosszabb életszakasz támogathatta a morféma beépülését a nyelvtudatba. A feladatban azt kértük, hogy írják le, mit jelent a szöveg-részlet, és benne a kiemelt *teremté, vala* szó. A létige IV. feladatban mért helyes felismerési arányával (46,3%) szinte megegyező eredményt kaptunk itt is (48,7%). A *teremté* helyes idősíkhöz kötése kiemelkedően magas (77,1%) volt. Az eredmények elemzése szerint az életkor előrehaladása és a végzettség egyre magasabb foka mind kedvező módon befolyásolta a helyes válaszadást. A két ige átlagából származó 62,9% igen biztónak tűnik, jól mutatja azt, hogy ha több forrásból érkező vagy folyamatos információk van egy szóalokról, annak grammatikai értelmezése még egy elavuló morféma esetén is javul.

Az öt feladattípus alapján elmondhatjuk, hogy az I., II. és IV. feladatokhoz tartozó kérdések összegzése szerint az elbeszélő múltú igealakok helyes idősíkhöz kötése a válaszadók 42,8%-ának sikerült. Ez a kisdíjakok körében mért ~30%-hoz képest jelentős javulást mutat, de mégis csak azt jelenti, hogy a vizsgálatban részt vevő felnőttek több mint fele nem ismeri a jel funkcióját. Az V. feladat rávilágít arra is, hogy a vizsgált morféma alaki eltéréseihez kapcsolódó funkcionális különbségeket még kevesebben tudják (33,3%). A kisdíjakok és a felnőttek eltérő eredményeinek kulcsát abban látjuk, hogy a felnőtt válaszadók a nem transzparens igék felismerésében lényegesen jobbak. Míg az általános iskolások – talán a megszokott grammatikai elemzések hatására – a fő és toldalék ismerete nélkül a szöveggörnyezet segítségére támaszkodva keresik a megoldást, a felnőttek a nem transzparens szóalak egészéhez kötnek jelentést. Ez a jelenség valóban a nyelvi kompetencia fejlődését mutatja, de sajnos nem azt, hogy a morfémáról szerez több ismeretet a felnőtt válaszadó, hanem több olyan szót raktároz el a mentális szótárában, amelyhez egy meghatározott jelentés és grammatikai struktúra tartozik.

Irodalom

- Bencédy József – Fábián Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné 1968. *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- A. Jászó Anna (főszerk.) 1991. *A magyar nyelv könyve*. Trezor, Budapest.
- Kecskés Judit 2006. Valóban megértik a mai diákok az elbeszélő múlt idejű igealakokat? *MNytr.* 130: 362–5.
- Kecskés Judit 2007. Mit kezdünk, mit kezdjünk az elbeszélő múlttal az általános iskolában. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis nova series* Tom. XXXIV: 81–9. EKF, Eger.
- Kecskés Judit – Schvirján Renáta – Tóth Mariann 2007. Az elbeszélő múltú igealakok felismerésének problémái. *MNyTK.* 228: 227–86.
- Keszler Borbála 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rácz Endre – Takács Etel 1959, 1974, 1987. *Kis magyar nyelvtan*. Gondolat, Budapest. 2001. Talentum, Budapest.
- Simonyi Zsigmond 1905. *A magyar nyelv*. Atheneum, Budapest.
- Tompa József (szerk.) 1961. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tóth Beatrix 2006. A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *MNyr*. 130: 457–69.
- Szent Biblia 1990. Magyar Biblia-Tanács, Budapest.

Lőrincz Julianna

A költői szövegek fordítása

1. Bevezető megjegyzések

A forrásnyelvi és célnyelvi szövegvariánsokat egybevetésekor a kutatóban is, az olvasóban is felmerül a kérdés, hogy mennyire lehet adekvát egy idegen nyelven született szöveg fordítása az eredeti szöveggel. Létre lehet-e hozni az „azonosságot a különbözőségben”? Mivel fordítás közben a forrásnyelvi szöveget sokféleképpen értelmezik – az eredeti szövegalkotó, a fordító(k), a feltételezett olvasók, az eredeti és a fordított szövegek befogadói –, annak is sok a lehetősége, hogy a különböző értelmezések során módosulnak az eredeti szöveg jelentései. Következésképpen nem tűnik alaptalannak az a megállapítás, mely szerint egy más kultúrában keletkezett költői szöveg nem fordítható le adekvát módon idegen nyelvre. Költői szövegek esetében sem beszélhetünk az eredetivel teljesen azonos, annak tökéletes mását létrehozó fordításszövegről. A műfordítónak a költői szöveg sajátos poétikai jelentését, valamint az eredeti szöveggel azonos hatását kell átvinnie a célnyelvi szövegvariánsba.

Ha nem számítjuk is a két nyelv tipológiai különbségéből adódó eltéréseket, a költői szövegnek akkor is számtalan olyan sajátossága van, amely azt más szövegtípusoktól megkülönbözteti. Ha pedig ezeket a sajátos szövegelemeket idegen nyelven kell újraalkotni, sok nehézségbe ütközik a fordító. Ha mégoly jól ismeri is a műfordító a két nyelvet, amelyen alkot, még nem biztos, hogy a forrásnyelvi szöveg költői üzenetét adekvát módon át is tudja kódolni a célnyelvre. Ha költő fordít verseket, akkor pedig nagy a kísértése, hogy a forrásnyelvi szöveget meglehetősen szabadon kezelje, és annak szabad variánsát, ún. adaptációt hozzon létre, amely a fordító saját egyéni stílusjegyeit legalább annyira magán